

תורה והוראה

קוראים יקרים!

פרשת העקידה פותחת בציווי ישיר של הקב"ה לאברהם: "ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך".

בניגוד לכך, סיומה של פרשת העקידה אינו בדיבורו הישיר של הקב"ה, אלא בדיבורו של מלאך, הקורא אל אברהם מן השמים: "ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני. ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני".

והלא דבר הוא! אם תחילת הציווי על מעשה העקידה יצא מפיו של הקב"ה, למה סוף הציווי, שם התבאר לאברהם שאינו חייב לשחוט את בנו יחידו, נמסר מפיו של מלאך?

דומה שהתשובה לכך היא שהפקודה להימנע מהקרבת יצחק כפשוטו הייתה צריכה לבוא דווקא על-ידי מלאך, ולא על-ידי הקב"ה.

מאמר השבוע עוסק בדין מכירת בתים וקרקעות בארץ ישראל לאינם-יהודים - שאלה שכיחה עבור יושבי ארץ הקודש. מהם הצדדים השונים המשליכים על איסור זה? האם האיסור מוגבל לגויים עובדי עבודה-זרה? האם מטרת המכירה משליכה על ההלכה? האם החלפת בתים מותרת? בשאלות אלו, ועוד, נעסוק במאמר השבוע.

מכירת קרקע בארץ ישראל לגויים

בפרשת השבוע, פרשת וירא, אנו למדים על לידת ישמעאל לאברהם אבינו. פוסקי ההלכה לאורך כל הדורות התייחסו לאומה הערבית כבני ישמעאל, וזקפו את אמונתה הכנה בא-ל אחד לכך שהם בני אברהם אבינו. כפי שנראה בהמשך הדברים, אמונה זו קובעת מעמד ההלכתי מיוחד לבני ישמעאל.

במאמר הנוכחי נבקש לדון בהלכה מסוימת הקשורה לבני ישמעאל, והאקטואלית מאד במדינת ישראל של העידן המודרני, קל וחומר בשנה הנוכחית, שנת השמיטה: מכירת קרקעות לישמעאלים.

מעבר לשאלת השימוש ב"היתר המכירה" של מכירת קרקעות לערבים כדי להתיר את עבודת הקרקע (לשיטה המתירה), ישנן גם השלכות יומיומיות לשאלה. לדוגמה, לעתים כניסת אוכלוסיית ערבית גדולה לאזור מסוים הופכת את פני השכונה, ונשאלת השאלה: האם מותר ליהודי למכור את ביתו לערבי המבקש להתגורר בשכונה?

נתמקד אפוא בשאלה של מכירה פרטית של קרקע לאינם-יהודים: מהי הגדרתו של האיסור למכור קרקעות בארץ ישראל לאינם-יהודים? האם יש הבדל בין ישמעאלים לבין שאר גויים? מהם השיקולים שניתן לשקול להקל בנידון זה? בשאלות אלו, ועוד, נעסוק בהמשך הדברים.

שורש האיסור של מכירת בתים לגויים

בדברים (ז, א-ב) נאמר: "כי יביאך ה' אלוקיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גויים רבים מפניך... ונתנם ה' לפניך והכיתם, החרם תחרים אתם, לא תכרת להם ברית ולא תחנם". הגמרא (ע"ז כ, א) למדה אזהרה זו (של המילים "לא תחנם") בשלושה אופנים. הלימוד הראשון הוא: "לא תחנם" - "לא תיתן להם חניה בקרקע". כלומר, מפסוק זה למדנו איסור מכירת קרקעות ארץ ישראל לגוי.

מדברי כמה מפרשים מבואר שמדובר באיסור תורה: כך מנה הסמ"ג בספר מצוותיו (לא תעשה מח), כך נאמר בתוספות (ע"ז כא, א), וכן נקט הרע"ב (עבו"ז א, ח) כדבר פשוט. כך משמע אף מדברי הגמרא (ע"ז כא, א), שם נאמר שאסרו חכמים שכירות בתים, גזירה משום מכירתם: מכאן שלמכור בית לעכו"ם מהווה איסור תורה, שאלמלא כן לא היו חכמים ז"ל גוזרים גזירה מחמתו.

לעומת זאת, יש שכתבו על-פי דברי הירושלמי שאיסור מכירת בית לגוי אינו איסור תורה, אלא איסור דרבנן בלבד (כן הביא בספר 'כפתור ופרח' בשם בעל העיטור ובעל השלמה). לפי דרך זו, עיקר צו הפסוק מתייחס לאיסור לחמול על עובדי עבודה זרה, כלשון הרמב"ם (לא תעשה נ): "שהזהירנו מחמול על עובדי ע"ז ומיפות דבר מכל מה שייוחד להם, והוא אמרו ולא תחנם". דרשת הגמרא (לפי זה) אינה דרשה גמורה אלא אסמכתא, כמו שביאר הרדב"ז (ח"ה, סימן שא): "ואסמכוה אקרא דלא תחנם".

מעניין לציין שהרמב"ם מונה איסור מכירת קרקע לעכו"ם בספר המצוות (לא תעשה נא), אך מציין לפסוק אחר: "שהזהירנו מהושיב עובדי ע"ז בארצנו כדי שלא נלמוד כפירתם, והוא אמרו (שמות כג, לג): 'לא ישבו בארצכם פן יחטיאו אותך לי'. ואילו רצה העכו"ם לעמוד בארצנו אינו מותר לנו זה עד שיקבל עליו שלא לעבוד ע"ז, ואז יהיה אפשר לו לשכון, וזה יקרא גר תושב".

איסור לא תחנם בז' אומות בלבד?

מפשטות הכתובים עולה לכאורה שהאיסור על מכירת בתים וקרקעות הוא רק כלפי גויים משבעת העמים, שעליהם מדובר בהקשר הרחב של הפרשה. כך למד מן פשט הפסוק הרב ברוך אפשטיין, ב'תורה תמימה' בפרוש הפסוק (אות א): "ואיירי בשבעה עממים וכפשטות הכתוב הקודם".

אולם, גדולי הראשונים והפוסקים לא סברו כן, וביארו שהאיסור מתייחס לכל הגויים. כך כתבו התוספות (ע"ז כ, א ד"ה דאמר קרא): "דוודאי בכל הנך קראי איכא טעמא רבא דלא מצינן לאוקמינן אלא בז' אומות... אבל מתנת חנים ונתנית חן וחניה **אין שום טעם לחלק בין שאר עובדי כוכבים לז' עממים**". לדעת התוספות, אין טעם לחלק בין ז' עמים לבין שאר גויים, וממילא אין להגביל את צו הפסוק לאותן האומות בלבד.

כך נראה לכאורה בדעת הרמב"ם, שפסק הלכה זו בהלכות עכו"ם (הלכות הנוגעות לכל האומות), כמו שדייק ב'כנסת הגדולה', וכן כתב ה'מנחת חינוך' (מצוה תכו) בדעת ה'חינוך'. נימוק נוסף שנאמר על-ידי הראשונים להשוות בין שבעת העמים לבין שאר אומות העולם הוא שבנוגע לשבעת העמים נאמר "החרם תחרימם", וכיון שיש מצווה להמיתם בוודאי שאין היתר לתת להם חנייה בקרקע – ולכן צריך לומר שאיסור מתן חנייה מתייחס לכל הגויים, ולא רק לז' עמים (ספר האשכול, הלכות עבו"ז אות מו; סמ"ג, לאוין מח).

מכירת קרקעות לנכרים שאינם עובדי עבודה זרה

גם לאחר שנתברר שאיסור מכירת קרקעות לגויים נאמר אפילו על אומות שאינן משבעת העמים, עדיין יש לדון שמא כל האיסור לא נאמר אלא בעובדי עבודה זרה, ואילו באומות שאינן עובדות ע"ז לא נאמר האיסור.

מלשון הרמב"ם משמע לכאורה שלא נאמר האיסור אלא בעובדי עבו"ז, שכן ב'ספר המצוות' כתב "שהזהירנו מהושיב עובדי ע"ז בארצנו כדי שלא נלמד כפירתם". ייתכן אפוא שהאיסור נאמר רק בעובדי עבו"ז, כדי שלא נבוא ללמוד ממעשיהם המקולקלים (ועי' עוד להלן בדעת הרמב"ם, שמהמשך דבריו נראה שאין היתר אלא בגר תושב).

כן כתב ב'ספר החינוך' (מצוה צד): "שלא לשכן עובדי עבודה זרה בארצנו, שנאמר: לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי". כך משמע אף מלשון הטור (ח"מ סימן רמט) בנוגע לאיסור לתת מתנת חנים לעובד כוכבים, ולכאורה הוא הדין לעניין איסור נתינת חנייה.

הדברים באים בפירוש בדברי הרשב"א (שו"ת הרשב"א סימן ח) שבדיון על מתנת חנים פסק שאפשר לתת מתנת חנים לגוי שאינו עובד עבודה זרה, משום שאין הוא בגדר הנאסרים מדין

אילו הציווי היה נאמר על-ידי הקב"ה בעצמו, המשמעות הייתה שיש כאן ציווי חדש, שבא לבטל את הציווי המקורי. האמת היא שלא היה שום ציווי חדש, אלא **פירוש חדש**. התגלה שההוראה "והעלהו" לא התכוונה לשחיטה, אלא להעלאה (ראה עין הדעת טוב). העובדה שלא מדובר בציווי חדש, אלא בפירוש חדש, מתבררת בכך שמלאך, ולא הקב"ה בעצמו, התגלה לאברהם.

בזכות מסירות הנפש העילאית של אברהם, זכה אבינו הראשון לגלות פירוש חדש לדבריו של הקב"ה. בזכות מסירות הנפש, אותם מילים יצאו מפיו הפשוט, להקריב את יצחק, וקיבלו מובן אחר: להעלות אותו לעולה, למדרגה של עולה תמימה, עוד בחיי חיותו.

הכוח הזה נמסר לכלל ישראל: על-ידי מסירות נפש, אפשר להגיע לגילויים חדשים, הן בלימוד תורה – גילויי תורה שבעל-פה – והן במעשים, כפי שהיה במעשה העקידה.

חז"ל מצווים עלינו לשאול: "מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי". בדרכו של אברהם נלך, ובס"ד נזכה כל אחד לגלות ולקיים את חלקו בתורה. בזכות זו יצילנו ה' מהצרות הסובבות אותנו, ונראה בקרוב בגאולה שלמה, במהרה בימינו אמן.

לו לעבור בארצנו (ומשמע שלא די בכך שאינו עובד עבו"ז - וראה שם בראב"ד שחלק בזה).

הנידון של מכירת קרקעות לאינם-יהודים עלה בחריפות יתרה בנוגע ל'היתר מכירה' של קרקעות ישראל בשנת השמיטה. בשו"ת משיב דבר (ח"ב סימן נו, בקונטרס דבר השמיטה) כתב הנצי"ב מוולוז'ין שמלבד גר תושב נוהג איסור מכירת קרקעות לגויים בכל האומות, ומכאן כתב בתוקף נגד מכירת קרקעות לגויים בשנת השמיטה.

כך כתב גם ה'חזון איש' באריכות (שביעית סימן כד, ס"ק ג; יו"ד סימן סה) שכל שאינו גר תושב ולא קיבל עליו מצוות בפני ב"ד, אסור למכור לו קרקע בארץ ישראל (והוסיף שאפילו לדעת הראב"ד שחלק על הרמב"ם, אין להקל אלא בגויים שקיבלו על עצמם אמונת ישראל, כלומר שישראלים נצטוו בתרי"ג מצוות, וגויים בשבע מצוות).

אולם, הפוסקים הנ"ל לא הזכירו את דברי הרשב"א הנ"ל הקובעים, לפי פשוטות הבנת דבריו, שאין האיסור נוהג אלא בעובדי עבודה זרה. וכבר תמה בכך הרב חיים פלאגי (שו"ת נשמת כל חי, סימן נד) ופסק להלכה שיש להקל כדעת הרשב"א. בנידון של מכירת קרקעות לגויים בשביעית, הרב קוק (שו"ת משפט כהן סימן נח, ס, סג) הסתמך על דעת הרשב"א כדי להתיר את מכירת הקרקעות לישמעאלים.

דעה אמצעית בשאלה זו נאמרה על-ידי ר' אשתורי הפרחי (כפתור ופרח, פרק י), שם כתב להלכה שאמנם מותר להשכיר בתים לישמעאלים שאינם עובדי עבודה זרה, אבל לא למכור להם: "ומסתברא שעכשיו שהארץ היא ביד הישמעאלים בחטאינו, שמשכיר אפילו מקום שהוא ראוי לדירה לישמעאל שהרי אינו עובד עבודה זרה... אבל למכור להם בתים או שדות בא"י כלל לא משום לא תחנם" (אך ראה ב'מזבח אדמה' שפירש את דברי ה'כפתור ופרח' באופן אחר). על דרך זו פסק ר' ישראל משקלוב בספר 'פאת השולחן' (הלכות א"י, סימן א, אות יז).¹

מכירת בית לגוי מפני הפסד ממון

בספר 'כפתור ופרח' (פרק י) הביא את דברי הירושלמי (ע"ז ח, א), שם נאמר: "הא במקום שנהגו למכור, מוכר לו אפילו בית דירה, ומשכיר

1 יש לציין שכבר מצאנו שלגוי שאינו עובד עבודה זרה יש דינים מיוחדים, גם אם אינו גר תושב, כמבואר בגמרא (ע"ז סד, ב): "רב יהודה שדר ליה קורבנא לאבידרנא ביום אידם - אמר: ידענא ביה דלא פלח לעבודת כוכבים". כיון שידע שאינו עובד עבודה זרה, לא חשש רב יהודה מלשלוח מתנה לגוי ביום אידו. הגמרא ממשיכה לספר שרב יוסף מיד שאל את רב יהודה: והרי גר תושב שהוא רק מי "שקיבל עליו בפני שלשה חברים שלא לעבוד עבודת כוכבים"? הגמרא מתרצת: "כי תניא ההיא להחיותו". לדעת המתירים, יש לומר שכמו שיש הבדל בין 'להחיותו' לבין דין נתינת מתנות, כך בנוגע לנתינת קרקע לגוי.

"לא תחנם": "ומה ששאל ממך הנער בשולח אדם וכך לנכרי איך יתיישב עם מה שאמרו אסור לתת מתנת חנם... או בגוי שאינו עובד עבודה זרה".

ואולם, גם בדבריו ייתכן שהכוונה לחברת עובדי כוכבים, כאשר גוי הפורש מהם ונמנע מעבודה זרה נחשב לגר תושב.

ההשלכה המרכזית לענייננו היא במכירת בתים וקרקעות לישמעאלים. כבר פסק הרמב"ם שמוסלמים אינם עובדי עבודה זרה, כדבריו (הלכות מאכלות אסורות פרק יא, ה"ז): "וכן כל עכו"ם שאינו עובד כוכבים ומזלות, כגון אלו הישמעאלים". כך נמצא גם בתשובות הרמב"ם (תשובה סט): "אלו הישמעאלים אינם עובדי עבודה זרה כלל... והם מייחדים לא-ל יתעלה ייחוד כראוי, יחוד, שאין בו דופי".

[בניגוד לכך דעת הרמב"ם בנוגע לנוצרים הוא שיש להם דין עובדי עבו"ז (הלכות עבודת כוכבים פ"ט ה"ד): "אדומים עובדי עבודה זרה הן ויום ראשון הוא יום אידם"].

גם המאירי (עבודה זרה, שם) כתב שאין איסור מכירת קרקעות נוהג ב"אומות הגדורות בגדרי הדתות ומודות באלקות". יש שפקפקו בדברי המאירי, וכתבו שיש למוחקם "כי לא יצא מפה קדשו, והיא דעת האומרים לרשע צדיק באמונתו יחיה" (שו"ת חת"ס; ראה בשו"ת עטרת חכמים, חו"מ סימן יד) אבל ב'שיטה מקובצת' הביא את דבריו ללא פקפוק.

על-פי כל זה אכן היו מבני ירושלים (הספרדים) שנהגו למכור בתים לישמעאלים. בספר 'מזבח אדמה' (הלכות יין נסך, סימן קנא), כשהוא מתייחס לדברי ה'שולחן ערוך' (סעיף ח) "אין מוכרין להם בתים ושדות בא"י", כותב ר' רפאל מיוחס: "והאידנא שראינו גדולי ישראל מו"ה, מוהרש"א ומהר"מ [מגדולי ירושלים הספרדים] וכמה וכמה חצרות ובתים וכיוצא [שנמכרו לעכו"ם] נראה וודאי דהיינו משום דלאו דלא ישבו בארצן לעניין חניה בקרקע, היינו על גויים עובדי עבודה זרה דווקא".

דעת המחמירים בנידון הנ"ל ודין 'היתר מכירה' של שנת השמיטה

מנגד, ה'בית יוסף' (חו"מ סימן רמט) ביאר שדברי הטור שאסור לתת לעובד כוכבים אין הכוונה למעט ישמעלים, אלא רק למעט גר תושב.

הב"ח הקשה על דבריו שאם כך כוונת הטור, למה נקט דווקא עובדי כוכבים, אבל הסכים עמו להלכה, וביאר שמה שכתב הטור "עובד כוכבים" הוא רק מפני הצנזורה. כך הורה גם הש"ך (יו"ד סימן קנא ס"ק יח).

יש שדייקו כן (עי' שו"ת אור לציון על שביעית) אף מסוף דברי הרמב"ם (שם, הלכה ו) שכתב שרק כאשר יקבל עליו שבע מצוות בני נח מותר

יש להעיר בהקשר זה שהמתירים דיברו בתקופה שהמצב ביישוב היהודי היה קשה מנשוא, והתלות בחקלאות איימה על הישרדותה. כיום, המצב שונה מאד.

החלפת בית ישראל עם בית גוי

בכרם ציון (שביעית סימן א) הביא הרב צבי פסח פרנק פסקו של בעל ה'תורת חסד' שמוותר להחליף בית עם גוי בארץ ישראל. הסיבה לכך היא שבלאו-הכי מתגורר הגוי בארץ ישראל, והחלפת הבתים אינה מעלה ולא מורדת. ואלו דבריו:

"דודאי שרי להחליף בתים בא"י עם העכו"ם, דאם היה כתוב בקרא לשון מכירה שאסור למכור לו אז היה שייך לדון בזה אי חליפין הוי כמו"מ, אבל הכא כתיב בקרא 'לא תחנם' ודרשינן 'לא תתן להם חנייה בקרקע', ומטעם שכ' הרמב"ם דמתחילה כשלא היתה לו קרקע להעכו"ם היתה ישיבתו עראי ועתה נותן לו חנייה בקרקע ותהיה מעכשיו ישיבתו קבע בארץ, משא"כ בחליפין שהעכו"ם כבר היה לו מקודם ישיבה קבועה בארץ וחנייה בקרקע, מה לי בית זה או זה שמחליף עמו ואין שום סברא שיהא איסור בדבר".

ואולם, אין להקל על-פי סברא דומה במכירת נכס לגוי שכבר גר בארץ ישראל, כמו שכתב ה'חזון איש' (שביעית סימן כד, ס"ק א): "ואין חילוק אם כבר יש לו להעכו"ם קרקע בארץ או לא, דבכל בית ושדה שמוסר להם הרי הוא נותן חנייה לעכו"ם בקרקע זה, ואף אם היה מקום להסתפק סתימת המשנה והגמ' והפוסקים מכרעת שאין חילוק... אבל בלא"ה אין כאן מקום להסתפק כלל, וח"ו לנהוג קלות ראש בל"ת דאורייתא".

סיכום

לסיכום, קשה לקבוע כלל ברזל מתי אפשר להקל במכירת בתים לאינם יהודים, ומתי יש להחמיר בכך, וכל שאלה ניתנת לשיקול הדעת של פוסק ההלכה. נזכיר את השיקולים שהוזכרו: הקונה אינו עובד עבודה זרה (ישמעאלי; לא נכנסו במסגרת מאמר זה למעמדם של נוצרים). באופן זה נחלקו הפוסקים אם עדיין חל האיסור על מכירת בית לאינו-יהודי.

מטרת המכירה: אם מטרת המכירה היא לטובת היישוב, יש שהקילו במכירה; כך אם המכירה היא לטובת יחיד (המוכר היהודי) יש לצרף צד לקולא.

האם מדובר בהחלפת בית או מכירתו: אם מדובר בהחלפה, יש יותר מקום להקל, שכן הגוי כבר דר בארץ ישראל. שיקול שלא דנו בו במאמר זה הוא שאלת השכנים: במקום שיש שכנים יהודיים, ההיתר למכור את הבית לאינו-יהודי תלוי בפרטי המקרה, ובס"ד נאריך בנידון זה בהזדמנות עתידית.

לו אפילו בית דירה". בתוספות (ע"ב כא, ב) כתבו שדברי הירושלמי מתייחסים למכירת בתים בחו"ל, ולא למכירת בתים בארץ ישראל.

ב'כפתור ופרח' הבין שמדובר על ארץ ישראל, ולכן כתב: "מסתברא דהוא הדין ישראל הדר בעיר שכולה גוים בארץ ישראל, ורוצה להעתיק דירתו לעיר אחרת, ויש לו שם בית שיכול למוכרה לגוים, כי הוא מתירא שהגוים יחריבוהו, או שיחזיקו בו וידורו שם בעל כרחו. וכן נמי אם הוא בעיר שרובה ישראל, ואנסוהו זוזי, ואין שם ישראל שיקנהו אפילו בזול. וההיא דאין מוכרין להם בתים נוקמה בדליתא לחדא מהני תנאי. וברייתא דגוי שאנס ביתו של ישראל, והירושלמי דמקום שנהגו למכור מסייע לן". לכאורה יש בדברים אלו חידוש עצום, שכן הוא מתיר מכירת בתים בארץ ישראל בשל שיקולים כלכליים, כבר תמה על דבריו ב'פאת השולחן' (סימן א, סעיף יט, אות מ). גם בשו"ת תורת חסד (ה"ד בשו"ת זכר שמחה לרבי שמחה הלוי באמבערגער, סימן רטו) דחה דבריו וכתב ש"אין להתיר איסור דאורייתא במקום פסידא".

אולם, על דרך דברי ה'כפתור ופרח' אנו מוצאים בדברי שו"ת מעשה איש (לבעל 'ישא ברכה', יו"ד סימן ב, ה"ד בשו"ת זכר שמחה סימן ריד בשם רבי שמואל סלנט שהביא דבריו), שכתב אודות שאלה "מחברת אנשים... שאספו סך מסוים לבניין בית חולים בירושלים וקנו בית מפואר מעכו"ם אחד, ועתה שרצו לפותחו קמו עוררים והחשש שיצטרכו למכור את הבניין בכדי לקנות בניין אחר. והשאלה האם יש התר למכור הבית הזה לעכו"ם, שקופצים לקנותו ולהרבות במחירו יותר ממה שנתנה החברה בעדו, באופן שירוויחו בו הרבה, ואם אין התר למוכרו רק לישראל, יהיו מוכרחים להוזיל המיקח הרבה בפחות".

באורח מפתיע, כתב שם להתיר, כשהשיקול הוא "להציל מידם" (גיטין מד, א) - להציל ממון ישראל.

ייתכן לפרש שדעה זו סוברת שיסוד האיסור של 'לא תחנם' הוא דרישת 'טובת הגויים', על דרך האיסור לתת לאינו-יהודי מתנת חנם. במקום שהמעשה אינו נעשה לטובת הגוי, אלא לטובת ישראל, סברו פוסקים אלו שאין בו איסור, ורק במקום שאין לישראל הפסד, ולמרות זאת מוכר או נותן לגוי, אז עובר באיסור 'לא תחנם'.

נראה שבכך יפורשו דברי ר' יהושע מקוטנא (בשו"ת ישועת מלכו, סימן נה), שכתב: "כל שמוכר לטובת היישוב פשיטא שאין כאן איסור לא תחנם". התפיסה היא שמכירת בית שיסודה היא טובת המוכר, ובפרט טובת היישוב כולו (יש להדגיש שלא דן בתועלת של אדם פרטי, אלא במקום הפסד גדול של היישוב כולו), לא יהיה בו משום איסור 'לא תחנם'. דברים אלו נאמרו בהקשר של מכירת קרקעות לצורך 'היתר מכירה', והמחמירים בכך (כגון הנצי"ב והחזו"א) כמובן חולקים על הנחת היסוד.

שו"ת הלכתי

מתוך השאלות שנשאלו באתר האינטרנט din.org.il בשבוע האחרון

איך ינהגו הנוהגים כר"ת ואין להם מניין ערבית של מוצאי שבת מאוחר

שאלה:

שלום וברכה,

שמעתי פעם שאדם מוציא את השבת על ידי הדיבור, דהיינו על ידי אמירת אתה חוננתנו בתפילה או ע"י אמירת "ברוך המבדיל בין קודש לחול". שאלתי היא, מה הדין לגבי אדם שנוהג או מעוניין להאריך את השבת (למשל, עד זמן רבינו תם), והוא גר במקום שיש רק מניין אחד בזמן הרגיל, (או שזה מניין שנוח לו), האם מותר לו לכתחילה לא לומר אתה חוננתנו בתפילה כדי לא להוציא את השבת, או שרק בדיעבד אם הוא לא אמר אתה חוננתנו אינו צריך לחזור?

תשובה:

שלום רב,

גם המחמיר כשיטת ר"ת, עדיף שיתפלל מוקדם ולא יפספס את המנין. אולם אם יש לו אפשרות להתפלל גם מאוחר במנין - עדיף.

מקורות:

מצאנו בברכות (כז,ב) רב יאשיה התפלל של מוצאי שבת בשבת. כלומר, הוא התפלל ערבית לפני צאת השבת. והכוונה היא כולל הבדלה בתפילה, שהרי בהמשך הגמ' שואלת, האם הוא הבדיל גם על הכוס או לא. וכתבו שם התוס' (דה צלי): "צלי של מוצאי שבת וכו' - יש לומר דהכא מיירי שיש לו צורך מצוה לעשות במוצאי שבת כגון ללכת למול תינוק ולא יהיה לו יין להבדלה אם לא יקדים דודאי צריך להוסיף מחול על הקדש דאורייתא אבל בחנם לא ופשיטא שלא היו ממהרים להבדיל ולהתפלל של מוצאי שבת בשבת דגם במלאכה אסור עם חשיכה". כלומר, ודאי שלכתחילה אסור היה לו להתפלל כך, שהרי בכך הוא מפסיד תוספת שבת. ואם כך, מבואר בדברי התוס' שלא ניתן להתפלל ערבית עם המבדיל, ולהתנות שהוא מתכוון להאריך את השבת, שאם כן בודאי היה מתנה כך. [עי' תשובות והנהגות ח"ה עמוד רפח].

אולם סיבה זו לא הובאה להלכה, בשו"ע (סי' רצג) הביא כי אם הוא אנוס יכול להתפלל מעריב של מוצאי שבת בשבת. וכתב במשנה ברורה (ס"ק ט'): "ומ"מ כתבו האחרונים דאין לעשות כן דדבר תמוה הוא לרבים גם שמא יבואו להקל במלאכה ובפרט בימינו דנוהגין לעשות תמיד כרבנן שמתפללין מנחה עד הערב בודאי מדינא אסור להקדים מעריב במו"ש ואף דבע"ש יש שמקילין היינו משום דמצוה להוסיף מחול על הקודש משא"כ במו"ש". כלומר, סיבה זו של תוספת שבת במוצאי שבת לא הובאה להלכה. ואם כך, כנראה שאם עדיין אינו עושה מלאכה ברגעים המועטים לאחר צאת הכוכבים, עדיין קיים תוספת שבת למרות שהתפלל כבר.

אמנם בשו"ת דברי יציב (ח"א סי' קלד) כתב שהנוהגים כר"ת לא יתפללו ערבית מוקדם גם אם לא יהיה להם מנין מאוחר יותר. אבל נראה שזה בגלל שכידוע דעתו היתה כר"ת לגמרי. אבל היום בדרך כלל הנוהגים להחמיר כר"ת בדאורייתא אינו אלא משום חומרא. וראה בשולחן שלמה (סק"ב) שהובא בשם הגרש"ז אורבך שאם אין לו אפשרות לעשות הבדלה מאוחר יותר, יכול לשמוע הבדלה ממישהו אחר.

מוכר ספרים בדוכן שלקח בטעות גם ספרים של מוכר אחר ואבדו

שאלה:

בס"ד

לכבוד הרבנים שליט"א שלו"ב

נשאלתי מראובן שהניח ספרים למכירה על שלחן בביהכ"נ והיה שם גם אדם אחר [שמעון] שהניח על שלחן אחר ספרים למכירה. שמעון שלח אח"כ פועלים שלו ולקחו בחזרה כל הספרים שנשארו ולקחו בטעות גם הספרים של ראובן כשנתקשר ראובן לשמעון הודה שראה אותם במחסנו אבל כעת אינו מוצא אותם ושמעון מבקש לדעת האם חייב לשלם עבור ספרים של ראובן

תשובה:

שלום רב,

לכאורה ניתן לחייב גם את הפועל וגם את שמעון - רצה מזה גובה רצה מזה גובה.

מקורות:

לכאורה הפועל הוא גנב בשוגג, מאחר שלא ידע שאין זה של שמעון. הרי שהוא גזלן בשוגג שלדעת הקצוה"ח (סי' כה סק"א) הוא פטור. אולם הנתיות שם חולק, ולדעתו גזלן בשוגג חייב. אלא שכתב כי באונסין ודאי שלא ניתן חייב אותו. מ"מ אפשר לחייב את הפועל עפ"י מה שמבואר בב"מ (מב, ב) "ההוא גברא דאפקיד כשותא גבי חבריה, הוה ליה לדידיה נמי כריא דכשותא. אמר ליה לסרסיה מהאי רמי. אזל רמא מאידך אמר רב עמרם היכי נדיינו דיני להאי דינא נימא ליה לדידיה זיל שלים אמר אנא אמרי ליה מהאי רמי. נימא ליה לסרסיה זיל שלים, אמר לא אמר לי מהאי רמי ומהאי לא תרמי".

מבואר בגמ' כי אם הפשיעה היא של הסרסור - השליח, שהיה עליו להבין כי כוונת הבה"ב להביא דווקא מזה ולא מההוא. הוא היה חייב לשלם. יש גם מקרה דומה לגבי מעילה. ואם כך, במקרה דנן, צריכים לברר אם השליח היה אמור לדעת אלו ספרים שייכים לשמעון. ואם ברשלנות הוא לקח גם את הספרים של ראובן הוא חייב לשלם.

בנוסף, יש מקום לחייב גם את שמעון מדין שמור אבידה. שהרי מיד כשראה את הספרים של ראובן אצלו המחסן ידע כי הם אינם שלו (בין אם מיד ידע שהם של ראובן ובין אם לאו) ואם כך, הוא התחייב בהשבת אבידה. אמנם הוא לא עשה בזה קנין. אבל די בכך שזה נמצא אצלו בחצרו כדי שיתחייב בהשבת אבידה. (ואין זה כאדם שרואה אבידה ברחוב שאם הוא לא הגביה הוא חייב רק מדין לא תוכל להתעלם). ואם כך, מיד כשהוא מחייב בהשבת אבידה נעשה שומר, לרבה שומר חנם ולר' יוסף שומר שכר. ולהלכה נחלקו בזה השו"ע והרמ"א בכמה מקומות (סי' עב סעי' ב', סי' רנט, וסי' שא) ומ"מ האבידה כאן לכאורה הוא כדין פשיעה - כל לא ידענא פשיעותא היא (ב"מ מב, א). כלומר, מאחר שהוא ראה את זה, ומיד היה צריך שלים לב לכך שעליו להחזיר את זה, ומשאבד, זה פשיעה שלו. ולכן לכאורה ניתן לחייב או את השליח - הפועל, או את שמעון.

מותר לשים פרחים באגרטל מים בשנת השמיטה?

שאלה:

שלום,

רציתי לשאול לגבי השקיה של עצי בשמים במשך השבוע שלוקחים מבית הכנסת לבית כדי שיחזיקו גם לשבועות הבאים כאשר העצי בשמים נמצאים בתוך כלי (החצי התחתון של בקבוק שתי ליטר מפלסטיק) עם קצת מים, האם ההשקיה במשך השבוע מותרת מדין של עציץ שאינו נקוב ואינו תחת כיפת השמיים אלא בתוך הבית?

תשובה:

שלום רב

אין בכך כל בעיה משתי סיבות, ושתיהן מהוראותיו של מרן החזון איש.

ראשית הורה החזון איש כמובא בשמו בס' שיח שמיטה להגר"ח קניבסקי שגידולי מים מותרים בשמיטה.

והשנית הוראתו הידועה שהמיקל לנטוע בעציץ שאינו נקוב בתוך הבית יש לו על מי לסמוך, וזאת משום שהירושלמי מסתפק אם דיני שביעית נוהגים בתוך הבית, ושביעית בזמן הזה דרבנן, וכיון שעציץ שאינו נקוב אינו אסור אלא משום גזרה אטו עציץ נקוב, יש להקל בזה בתוך הבית שבלאו הכי הסתפק הירושלמי שאפשר שגם בעציץ נקוב מותר.

מקורות:

הירושלמי בערלה פ"א ה"ב הסתפק האם דיני שמיטה חלים על הצומח בתוך הבית, וכתב הפאת השולחן סי' כ סעי' נב, שהואיל ושמיטה בזמן הזה דרבנן, דינו ככל ספק דרבנן שהולכים בו להקל, ומותר לזרוע בתוך הבית. אמנם, החזון איש בס' כב ס"ק א דחה את דבריו, וכתב, שכיון שספקו של הירושלמי אמור גם בזמן שהשמיטה נהגה מהתורה, נחשב הדבר כספק דאורייתא שהולכים בו לחומרא גם בזמן הזה. יתר על כן כתב, שהואיל ומדרבנן יש חיוב תרומות ומעשרות גם בגדל בבית, מסתבר שגם לגבי שביעית החמירו, וכל ספקו ל הירושלמי אינו אלא אם איסור זה נוהג

מדאורייתא או מדרבנן ולא להקל לגמרי.

אלא שכאן הורה החזון איש, שאף שאין הלכה כדברי פאת השולחן להתיר את הזרועה בתוך בית לגמרי, אחר שהורה כן הפאת השולחן, המיקל לסמוך על דבריו לגבי עציץ שאינו נקוב שבלאו הכי האיסור לזרוע בו הוא רק מדרבנן גם חוץ לבית, יש לו על מה לסמוך להתיר זאת לגמרי בתוך הבית.

אגב, דברי החזון איש הללו מהווים צירוף שמשמשים בו בכשרויות המהודרות, לגדל ירקות עליים בחממות במצע מנותק, ובנוסף לכך הם מוכרים את החממות לגוי [כאן אין בעיה של הערמה כיון שהיהודי מסכים שהגוי יקח את כל המצע המנותק וישלם את דמיו, בניגוד למכירת קרקע ממש].

ביטול שיעור תורה כדי למנוע אירוע מעורב

שאלה:

אני נמצא באירוע נוכחתי מונעת עירוב בן נשים לגברים ואני צריך ללכת לתת שיעור תורה אם אלך יהיה עירוב ללכת לתת שיעור או לא?

תשובה:

שלום רב,

כדאי מאד להשיג מישהו אחר שיאמר את השיעור במקומך. אולם אם לא מצאת מישהו אחר, אתה רשאי ללכת לשיעור, ולמרות שע"י אי הופעתך באירוע הוא יהיה מעורב.

מקורות:

לכאורה שאלתך היא האם ביטול תורה דרבים - ביטול השיעור גובר על החיוב למנוע מהם פריצות. מניעת הפריצות מהם לכאורה הוא אפרושי מאיסורא. האחרונים דנו האם זה חובה מדאורייתא או מדרבנן. השאגת אריה סי' נח כותב שזה חובה מדאורייתא. ובשו"ת פרי יצחק (ח"א סי' כו), ובשדי חמד (ח"ז מערכת ה' הוכיח תוכיח עמוד 318), דנו בזה בהרחבה. האם זה מצד מצוות הוכיח תוכיח את עמיתך, או שזה מדין ערבות או מדרבנן, עיי"ש. ואם כך, לכאורה זה גובר על ביטול תורה דרבים, שהרי ידוע כי "גדול המעשה".

ראה מה שכתב בשו"ע הרב (הלכות תלמוד תורה פ"ד סעי' ד'): "אפילו תלמוד תורה של רבים נדחה מפני מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים כמו שאמרו על ר' יהודה בר אלעאי כשהיה מלמד לתלמידיו וראה את המת או את הכלה היה מפסיק מתלמודו ללות המת ולהכניס הכלה לחופה". "ויש אומרים שאם הוא בענין שאם יפסיק ויבטל לימודו לרבים עכשיו לא יוכלו להתאסף עוד ללמוד להם אחר שיקיימו המצוה אין לו להפסיק אפילו למצוה של תורה ולפיכך במקום שהרב דורש בשבת במנחה ואירע אונס שנתאחר מלדרוש לא יניח מלדרוש וכן לא יפסיק באמצע מפני קיום סעודה שלישית והוא שדורש ומורה לעם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון ולהכניס בלבם יראת שמים ולא כמו שנהגים עכשיו. ויש חולקין על זה ואומרים שבכל ענין אין תלמוד תורה אפילו של רבים דוחה שום מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים ואפילו היא מצוה קלה של דבריהם מאחר שתכלית חכמה הם מעשים טובים והתלמוד הוא גדול מפני שמביא לידי מעשה וכן עיקר".

"אלא אם כן הדורש הוא אדם גדול שמחזיר העם בתשובה בתוכחתו לעזוב דרך רשע ולשוב עדהו לעבדו באמת שזה שקול כנגד מצות ידיעת התורה שנדחית מפניה אפילו מצות פריה ורביה כמ"ש למעלה וכל שכן מפני התשובה כי התשובה קודמת לידיעת התורה כי יראת חטאו צריכה להיות קודמת לחכמתו ואם אין יראה אין חכמה אבל אם הדורש לא הגיע למדה זו צריך להפסיק כדי להתחיל סעודה שלישית קודם שקיעת החמה". אולם במשנה ברורה (סי' רנ סק"א) ובשער הציון שם הביא מהמגן אברהם, כי ביטול תורה דרבים דוחה מצווה עוברת ראה גם בשו"ת משנה הלכות (ח"י סי' קנה) שנשאל ע"י מאן דהו משיבת גיטסהייד אם הוא רשאי ללכת לבקר את אמו באוסטרליה למרות שע"י קיום מצוות כיבוד אם הוא יבטל תורה דרבים. ובתוך הדברים הביא סיפור מהחתם סופר:

"אכתוב לו מעשה שיוכל לכתוב לאמו. מרן הח"ס היה אב"ד פרשבורג ולא ראה את אמו שנים הרבה פעם אחת כתבה לו שיבא לראותה וזה לא היה מרחק רב אבל כל זאת היה תלוי בביטול תורה דרבים הישיבה והקהילה. והעמיד ב"ד ובקש מהם שיפסקו לו אם יבטל את התורה וילך לראות את אמו והב"ד לאחר שקו"ט פסקו שאין לו לילך משום ביטול תורה ולקח מרן הח"ס שליח מיוחד ושלח לפרנקפורט אצל אמו שיספר לו מכל ובתור שליח יקיים מצות כאו"א לו וכשבא השליח אצל אמו וסיפר לה מכל הנעשה אצלו אמרה להשליח נא אני מוחל לו ואי"ה נפגש בעולם הבא והמעשה ידוע".

מתוך: אתר "בינינו" | מערכת שיעורי תורה לצפיה

איך ינהגו הנוהגים כר"ת ואין להם מניין ערבית של מוצאי שבת מאוחר

שאלה:

שלום וברכה,

שמעתי פעם שאדם מוציא את השבת על ידי הדיבור, דהיינו על ידי אמירת אתה חוננתנו בתפילה או ע"י אמירת "ברוך המבדיל בין קודש לחול". שאלתי היא, מה הדין לגבי אדם שנוהג או מעוניין להאריך את השבת (למשל, עד זמן רבינו תם), והוא גר במקום שיש רק מניין אחד בזמן הרגיל, (או שזה מניין שנוח לו), האם מותר לו לכתחילה לא לומר אתה חוננתנו בתפילה כדי לא להוציא את השבת, או שרק בדיעבד אם הוא לא אמר אתה חוננתנו אינו צריך לחזור?

שלום רב,

גם המחמיר כשיטת ר"ת, עדיף שיתפלל מוקדם ולא יפספס את המנין. אולם אם יש לו אפשרות להתפלל גם מאוחר במנין - עדיף.

מקורות:

מצאנו בברכות (כז,ב) רב יאשיה התפלל של מוצאי שבת בשבת. כלומר, הוא התפלל ערבית לפני צאת השבת. והכוונה היא כולל הבדלה בתפילה, שהרי בהמשך הגמ' שואלת, האם הוא הבדיל גם על הכוס או לא. וכתבו שם התוס' (דה צלי): "צלי של מוצאי שבת וכו' - יש לומר דהכא מיירי שיש לו צורך מצוה לעשות במוצאי שבת כגון ללכת למול תינוק ולא יהיה לו יין להבדלה אם לא יקדים דודאי צריך להוסיף מחול על הקדש דאורייתא אבל בחנם לא ופשיטא שלא היו ממהרים להבדיל ולהתפלל של מוצאי שבת בשבת דגם במלאכה אסור עם חשיכה". כלומר, ודאי שלכתחילה אסור היה לו להתפלל כך, שהרי בכך הוא מפסיד תוספת שבת. ואם כך, מבואר בדברי התוס' שלא ניתן להתפלל ערבית עם המבדיל, ולהתנות שהוא מתכוון להאריך את השבת, שאם כן בודאי היה מתנה כך. [עי' תשובות והנהגות ח"ה עמוד רפח].

אולם סיבה זו לא הובאה להלכה, בשו"ע (סי' רצג) הביא כי אם הוא אנוס יכול להתפלל מעריב של מוצאי שבת בשבת. וכתב במשנה ברורה (סי' ק"ט): "ומ"מ כתבו האחרונים דאין לעשות כן דדבר תמוה הוא לרבים גם שמא יבואו להקל במלאכה ובפרט בימינו דנוהגין לעשות תמיד כרבנן שמתפללין מנחה עד הערב בודאי מדינא אסור להקדים מעריב במו"ש ואף דבע"ש יש שמקילין היינו משום דמצוה להוסיף מחול על הקודש משא"כ במו"ש". כלומר, סיבה זו של תוספת שבת במוצאי שבת לא הובאה להלכה. ואם כך, כנראה שאם עדיין אינו עושה מלאכה ברגעים המועטים לאחר צאת הכוכבים, עדיין קיים תוספת שבת למרות שהתפלל כבר.

אמנם בשו"ת דברי יציב (ח"א סי' קלד) כתב שהנוהגים כר"ת לא יתפללו ערבית מוקדם גם אם לא יהיה להם מנין מאוחר יותר. אבל נראה שזה בגלל שכידוע דעתו היתה כר"ת לגמרי. אבל היום בדרך כלל הנוהגים להחמיר כר"ת בדאורייתא אינו אלא משום חומרא. וראה בשולחן שלמה (סק"ב) שהובא בשם הגרש"ז אורבך שאם אין לו אפשרות לעשות הבדלה מאוחר יותר, יכול לשמוע הבדלה ממישהו אחר.

חזן שהפיח בחזרת הש"ץ אם רשאי להמשיך בלא שימתין עד שיכלה הריח

שאלה:

שלום. מה לעשות לחזן שהפיח באמצע תפילת לחש שלו. אם הוא יחכה עד שיעבור הריח אז הוא יגמור תפילתו יותר מאוחר ויש בזה טרחא דציבורא. ולדלג את הברכות גם אי אפשר. וגם מה עליו לעשות אם הפיח באמצע חזרת הש"ץ או בעל קורא באמצע קריאת התורה? תודה

תשובה:

שלום רב,

נראה שכיון שמדובר בריח רע שאין לו עיקר שאין אסור להתפלל כך אלא מדרבנן, אם הפיח באמצע חזרת הש"ץ או הקריאה בתורה הוא רשאי להמשיך משום כבוד הבריות, כפי שמבואר בסוגיא בברכות יט,ב שכבוד הבריות דוחה דרבנן. וכעין מה שכתב הביאור הלכה בסי' צב לגבי חזן הנצרך לנקביו ויכול להעמיד עצמו עד פרסה. אבל אם לא התחיל משום טירחא דציבורא אין מקום להתיר.